

LA VIDA QUOTIDIANA EN ELS COL·LEGIS RELIGIOSOS DE LA POSTGUERRA (1939-1945)

Sergi Moll Bagur

RESUM

Aquest treball historicoeducatiu té com a objectiu aportar noves evidències envers el dia a dia dels col·legis religiosos, concretament, en relació amb una època especialment significativa: la postguerra (1939-1945). Mitjançant el testimoni dels exalumnes d'aquests centres i la informació aportada pels mestres en pràctiques de l'època, es tractaran elements de la vida quotidiana de l'escola privada religiosa com els espais educatius, el material escolar, la metodologia o la disciplina. El treball pretén fer aflorar noves dades sobre la cultura escolar del passat, alhora que reflexiona sobre les característiques i el valor de les fonts històriques utilitzades. En definitiva, amb aquesta recerca s'espera contribuir a la comprensió holística del passat educatiu, així com a la identificació dels components que, més enllà de la normativa i la legislació, condicionen la quotidianitat dels centres educatius.

RESUMEN

Este trabajo histórico-educativo tiene como objetivo aportar nuevas evidencias sobre el día a día de los colegios religiosos, concretamente, en relación con una época especialmente significativa: la posguerra (1939-1945). Mediante el testimonio de los exalumnos de estos centros y la información aportada por los maestros en prácticas de la época, se tratarán elementos de la vida cotidiana de la escuela privada religiosa como los espacios educativos, el material escolar, la metodología o la disciplina. El trabajo pretende que afloren nuevos datos sobre la cultura escolar del pasado, al tiempo que reflexiona sobre las características y el valor de las fuentes históricas utilizadas. En definitiva, con esta investigación se espera contribuir a la comprensión holística del pasado educativo, así como a la identificación de los componentes que, más allá de la normativa y la legislación, condicionan la cotidianidad de los centros educativos.

INTRODUCCIÓ

La investigació que s'exposa a continuació es basa en una triangulació de fonts històriques que té com a objectiu tractar la cultura escolar i la vida quotidiana d'una «illustre desconeguda»: l'escola privada religiosa (Tiana, 1994). Són molts els autors que han assenyalat les nombroses dificultats que, tradicionalment, ha presentat la recerca envers aquesta institució educativa i que l'han fet mereixedora d'aquest sobrenom. La tendència de la majoria de les congregacions religioses a facilitar només a membres de la seva comunitat l'estudi del seu propi passat, ha dificultat la tasca dels historiadors en aquest camp. Això ha fet que durant molt de temps la bibliografia envers els col·legis religiosos no hagi estat gaire abundant i s'hagi basat majoritàriament en llibres commemoratius, els quals eren encarregats pel mateix col·legi a persones estretament relacionades amb l'escola (Dávila i Naya, 2008).

Tot i això, els darrers anys han proliferat alguns treballs elaborats per unitats de recerca provinents de l'àmbit universitari. A l'Estat espanyol, cal destacar les aportacions del Grup d'Estudis d'Història de l'Educació (GEDHE) de la Universitat de les Illes Balears, juntament amb els treballs pioners duts a terme a la Universitat del País Basc i a la Universitat Complutense de Madrid. Entre les diferents investigacions impulsades pel GEDHE, destaca el denominador comú de voler conèixer com era el dia a dia d'aquests centres mitjançant el testimoni dels seus protagonistes (Moll i Comas, 2022). És el cas del present treball, el qual confronta el record dels antics alumnes dels col·legis religiosos amb memòries de pràctiques elaborades per estudiants de magisteri. Concretament, s'han localitzat i entrevistat 15 exalumnes d'escoles confessionals masculines que compartiren amb alguns alumnes de l'Escola Normal de Magisteri de Palma tant el temps (postguerra, 1939-1945) com l'espai (centre educatiu i, en alguns casos, aula).

METODOLOGIA I FONTS

Per dur a terme la investigació, com a la resta de les ciències, s'ha aplicat el mètode científic, que, en el cas de la ciència històrica, s'adapta a les ciències socials i humanes. L'anomenat mètode històric es basa en un conjunt de tècniques i estratègies que l'historiador fa servir amb l'objectiu de treballar les fonts històriques i construir nous models interpretatius. Així, com exposa Ruiz (1976), les tres fases que el conformen són: l'heurística (localització i recopilació de fonts), la crítica (comprovació de l'autenticitat i el valor de les fonts) i la síntesi (construcció històrica).

TAULA 1. Classificació dels entrevistats d'acord amb la localitat i el centre escolar

Municipi	Centre	Congregació	Testimonis
Artà	Sant Bonaventura	Franciscans	3
Ciutadella	Sant Francesc de Sales	Salesians	2
Llucmajor	Sant Bonaventura	Franciscans	1
Palma	Sant Agustí	Agustins	2
	Monti-sion	Jesuïtes	1
Pollença	Monti-sion	Teatins	3
Sóller	Sagrat Cor de Jesús	Missioners SSCC	3

Font: Elaboració pròpia

Pel que fa a les fonts utilitzades, cal esmentar els motius pels quals s'han elegit els col·legis religiosos que apareixen a la taula presentada anteriorment. Amb l'objectiu de contrastar la informació exposada a les memòries de pràctiques custodiades a l'Arxiu Històric de la UIB (Fons de l'Escola Normal i Annexa, lligall 189), s'ha prioritzat la localització d'exalumnes que haguessin estat matriculats

a algun dels centres d'ensenyament que apareixen en els documents lliurats pels «normalistes» (nom que rebien els alumnes de l'Escola Normal de Magisteri) entre el 1939 i el 1945. Aquests centres són: Col·legi de Sant Bonaventura d'Artà, Col·legi de Monti-sion de Pollença, Col·legi del Sagrat Cor de Sóller, Col·legi de Sant Bonaventura de Lluçmajor i Col·legi de Monti-sion de Palma. Per altra banda, amb l'objectiu de continuar analitzant les dissimilituds entre les distintes congregacions religioses detectades a l'estudi de Barceló, Moll i Sureda (2017), s'ha augmentat l'espectre, incorporant al treball el testimoni d'exalumnes d'un col·legi salesià de Ciutadella (Col·legi de Sant Francesc de Sales) i d'un centre de Palma regentat pels agustins (Col·legi de Sant Agustí).

Abans d'analitzar els testimonis oferts pels exalumnes, cal tenir en compte no tan sols els factors biològics que condicionen els seus records sinó també els elements relacionats amb el que alguns sociòlegs han denominat la «construcció social de la memòria». Malgrat que els relats dels testimonis són individuals, d'acord amb Halbwachs (1968), no podem parlar de records purament personals, ja que aquests sols es mantenen en la mesura que són compartits i fixats per diferents mecanismes presents a la societat. Així doncs, cal tenir en compte que els fets i les experiències que exposen els testimonis —el que podríem considerar memòria individual— emanen també de la memòria col·lectiva del grup social al qual pertanyen, així com de la interferència d'aquesta amb la d'altres col·lectius amb els quals es troben relacionats. En aquest mateix sentit, Plantiga (1992) afegeix que en la construcció de la memòria col·lectiva també hi tenen un paper fonamental els mitjans de comunicació de massa i la indústria cultural, que homogeneïtzen i operativitzen el passat amb l'objectiu de donar coherència al món que ens envolta. La memòria resultant d'aquest procés serà clau en el desenvolupament del sentiment de pertinença al col·lectiu en qüestió, així com en el grau d'integració en aquest. En conseqüència, a l'hora d'elaborar un estudi d'aquestes característiques, s'ha de tenir en compte que no existeix una memòria pura i racional sinó una imatge del passat maquillada per la nostàlgia i condicionada per la societat i les seves institucions.

RESULTATS

Per poder contrastar amb facilitat la informació exposada pels testimonis personals amb la realitat descrita pels normalistes, s'ha optat per presentar els resultats mitjançant la mateixa agrupació temàtica que s'utilitzà en l'estudi de Barceló, Moll i Sureda (2017), el qual analitzà amb profunditat el contingut de les memòries de pràctiques a què fa referència el present article.

Edificis i espais

La totalitat dels entrevistats destaquen la qualitat i la idoneïtat de les instal·lacions dels col·legis on van cursar els seus estudis. Coincidint amb les informacions contingudes en les memòries de pràctiques, els exalumnes entrevistats

recorden l'escola com un espai lluminós, ventilat i net. En aquest sentit, Rafael Perera, exalumne del Col·legi de Monti-sión de Palma, destaca que «era un lloc net i agradable», així com Guillem Massanet, del Col·legi de Sant Bonaventura d'Artà, afirma que «les classes eren alegres». D'altra banda, trencant amb el discurs idíl·lic dels practicants, la majoria dels testimonis esmenten que a la seva escola no hi havia calefacció, la qual cosa feia que durant l'hivern la temperatura d'algunes dependències fos igual o més baixa que la del carrer. Bernat Garcias, antic alumne del Col·legi de Sant Bonaventura de Lluçmajor, explica que «feia fred, si no et treies l'abric, molt millor».

Pel que fa als espais dedicats al temps d'esplai, la gran majoria dels testimonis orals coincideixen amb els mestres en pràctiques en afirmar que els col·legis disposaven d'un pati amb les dimensions suficients per atendre l'alumnat matriculat. Així i tot, un nombre reduït d'entrevistats, com és el cas dels exalumnes del Col·legi del Sagrat Cor de Sóller, neguen que l'espai del pati fos l'òptim i, en conseqüència, destaquen que es produïen nombroses col·lisions entre infants que no participaven en els mateixos jocs. Per solucionar-ho, alguns centres optaven per organitzar el temps d'esplai per torns, tal com succeïa al Col·legi de Monti-sión de Pollença, d'acord amb el testimoni de Josep Lliteras. Així mateix, cal esmentar el cas del Col·legi de Sant Bonaventura d'Artà, on els tres entrevistats, contradient el que van escriure els practicants, recalquen que l'esplai no es duia a terme dins el centre sinó als carrers pròxims a l'escola.

Pel que fa a les sales annexes, tot i ser esmentades constantment pels normalistes com un element de qualitat del col·legi, una gran part dels exalumnes no les recorda. Els qui tenen presents aquests espais, com ara biblioteques, laboratoris o museus escolars, remarquen que no eren utilitzats o que només s'utilitzaven en ocasions excepcionals. Antoni Reynés, en relació amb el museu escolar del Col·legi de Monti-sión de Pollença, afirma que «no hi anàvem mai, no sé per a què servia». No obstant això, tenen molt presents altres espais que no són esmentats en les memòries de pràctiques, com per exemple les dependències dels frares en el pis superior de l'edifici, les sales d'ús exclusiu per a associacions juvenils o d'antics alumnes del col·legi, el menjador per a l'alumnat i el personal adscrit al centre, la secretaria com a punt de venda de material escolar, la sala d'actes, el cinema, el teatre, etc.

D'altra banda, en relació amb l'ornamentació, una gran part dels entrevistats descriu que era austera i senzilla, i en fa ressaltar els quadres de temàtica religiosa i, concretament, els retrats de sants que van fundar la congregació religiosa del col·legi o hi van pertànyer. Alfredo Moll, exalumne del col·legi salesià de Ciutadella, remarca que la decoració era molt pobra i recorda únicament la presència de retrats dels líders salesians més destacats, com sant Joan Bosco i Domingo Savio. Així mateix, els testimonis referents al Col·legi de Sant Bonaventura d'Artà també recalquen que, juntament amb algun mapa, els passadissos de l'escola estaven presidits per retrats dels religiosos franciscans més distingits com ara Ramon Llull, sant Francesc d'Assís o sant Antoni de Pàdua. En referència a la bandera de l'Estat espanyol, 6 dels 15 exalumnes recorden la seva presència. Concretament, els testi-

monis orals referents al col·legi salesià de Ciutadella, el teatí de Pollença, el jesuïta de Palma i el franciscà de Lluçmajor la recorden i, en el cas del centre Lluçmajorer, d'acord amb el testimoni del seu exalumne, no onejava ni al pati ni a l'entrada — com a la resta de centres abans esmentats— sinó que era al despatx del director.

A l'interior de les aules pocs recorden la presència del retrat del general Franco (5 de 15), fet que entraria en contradicció amb el que s'exposava en la majoria de les memòries de pràctiques. En canvi, recorden amb claredat el crucifix i els quadres de temàtica religiosa, així com algun mapa d'Espanya o d'Europa. Jaume Casellas, en referència a la decoració de les classes del col·legi franciscà d'Artà, afirma amb rotunditat que no hi havia cap retrat del dictador, remarcant que «d'ornamentació política no hi havia res de res». Segons Bernat Garcias, el mateix passava a l'escola de Lluçmajor, que regentava la mateixa congregació. L'entrevistat esmenta que «a classe hi havia un crucifix, però el retrat de Franco no hi era» i afegeix «cosa rara en aquell temps».

Mobiliari i materials

La majoria dels entrevistats recorden la presència de la mateixa tipologia de mobles: taules amb bancs incorporats per a dues o tres persones, taules individuals, taula del mestre, tarima, guarda-robes, armaris per guardar-hi el material i prestatgeries per col·locar-hi els llibres de text i de lectura. De la mateixa manera que es descrivia en les memòries de pràctiques, la majoria dels exalumnes destaquen la qualitat i el bon estat del mobiliari i el material de què es disposava a les aules, tot i que els testimonis del col·legi salesià de Ciutadella i el franciscà de Lluçmajor remarquen el seu deteriorament. Joan Bagur, en referència al mobiliari de l'escola salesiana, destaca que, en els primers anys de la postguerra, l'estat de les taules i les cadires era molt precari, i que hi havia taules trencades i inestables que dificultaven l'exercici de l'escriptura. Les causes principals d'aquests desperfectes, segons el testimoni, eren la seva antiguitat i els danys ocasionats durant la Guerra Civil.

En referència al material d'escriptura, els antics alumnes esmenten els mateixos instruments que apareixien en els documents elaborats pels practicants, com ara llapis, plomes, llibretes, tinta, etc. Els testimonis orals expliquen que es podien adquirir a les papereries o impremtes del poble, tot i que a la secretaria d'alguns col·legis també es posaven a la venda. Salvador Reynés recorda que al Col·legi del Sagrat Cor de Sóller, hi havia «un petit establiment sota l'escala» on es podia comprar tot el material requerit pel professor. Els diferents entrevistats que esmenten la presència d'aquests punts de venda dins la seva escola (7 de 15) expliquen que el pagament d'aquest material escolar s'efectuava a final de mes juntament amb el de la matrícula i el d'altres serveis que oferien aquests centres.

D'altra banda, la majoria dels entrevistats afirmen amb rotunditat que els recursos didàctics es reduïen a l'enciclopèdia —de vegades heretada del germà gran a causa del seu alt cost— i a la pissarra. Els pocs entrevistats (6 de 15) que esmenten

l'existència de làmines, col·leccions de figures geomètriques, aparells de mesura, minerals o altres materials típics de l'ensenyament actiu i intuïtiu recalquen que no s'utilitzaven o que només s'aprofitaven en comptades ocasions, fet que entraria en contradicció amb el que exposaven els normalistes en les seves memòries de pràctiques. Pel que fa als llibres de lectura, pocs entrevistats els tenen presents (4 de 15). Al Col·legi de Sant Francesc de Sales de Ciutadella, d'acord amb el relat dels dos exalumnes entrevistats, la biografia de sant Joan Bosco, fundador de la congregació salesiana, era una de les lectures complementàries més habituals, juntament amb altres llibres de temàtica religiosa.

Horaris

La majoria dels entrevistats explica, tal com s'assenyalava a les memòries, que de dilluns a dissabte hi havia classe al matí i al capvespre, menys els dijous, que sols anaven a l'escola al matí. En alguns centres —com el Col·legi de Montis-ion de Palma— els dijous sols era lectiu al matí i, a la resta de casos, seguint les instruccions del nou règim, s'aprofitava per fer excursions o passejades escolars «junto a la belleza de la Creación» (BOE, 1938, p. 6155). Encara que podem observar algunes variacions pel que fa a l'hora d'entrada i sortida, una gran part dels testimonis exposen que la jornada escolar consistia en 6 hores de classe, tres al matí i tres al capvespre. Així mateix, tot i no recordar la distribució temporal de les diferents matèries, tenen molt present que una gran part del temps es dedicava a l'estudi autònom, que, als col·legis franciscans d'Artà i Llucmajor i al Col·legi del Sagrat Cor de Sóller, es duia a terme en una sala comuna de grans dimensions on assistien des dels infants dels cursos inicials fins als alumnes de batxillerat. Alguns exalumnes, com Joan Bagur i Salvador Reynés, remarquen que aquest temps dedicat a l'estudi individual se situava al principi i al final de la jornada, que era a vegades voluntari i que suposava un cost afegit a la quota mensual.

Pel que fa a les litúrgies de caràcter patriòtic, una gran part dels exalumnes (10 de 15) no recorda haver cantat l'himne nacional al col·legi, a diferència de l'escola pública, on, com expliquen Josep Lliteras i Gabriel Serra, tenen la impressió que es duïen a terme més actes i celebracions en aquest sentit. Miquel Colom, tot i no tenir present el cant del «Cara al sol», sí que recorda haver entonat en diverses ocasions l'himne del seu col·legi, la lletra del qual encara perviu en la seva memòria (ho demostra cantant-lo durant l'entrevista). En canvi, la totalitat dels entrevistats, coincidint amb les memòries de pràctiques, té present el res d'oracions a l'aula i l'assistència a missa gairebé cada dia abans de començar la jornada escolar, que, a vegades, es recompensava amb una pujada en la nota de l'assignatura de religió o amb descomptes per assistir al cinema del col·legi. Els testimonis també recorden nítidament la celebració anual de festivitats relacionades amb els sants de la congregació que regentava l'escola. Normalment, el santuari annex al col·legi i les associacions juvenils d'aquest organitzaven les celebracions, en què participaven activament els infants i la comunitat educativa del centre.

Les associacions juvenils i d'antics alumnes dels col·legis són també molt presents en la descripció que fan els exalumnes del dia a dia del seu centre educatiu. Aquestes entitats van ajudar a conformar un entramat d'activitats extraescolars —tant esportives com culturals i religioses— per a l'alumnat del col·legi. Alfredo Moll destaca la rellevància i el protagonisme que tenien l'Associació Domingo Savio (alumnes en actiu) i l'Associació d'Antics Alumnes al Col·legi de Sant Francesc de Sales de Ciutadella. Ambdues entitats disposaven de diferents sales dins el mateix col·legi, les quals tenien jocs recreatius com billar, ping-pong o dards i un espai amb sofàs i cadires per reunir-se. Cal destacar que no només es duïen a terme activitats en aquestes dependències sinó que també s'organitzaven i es gestionaven equips de futbol i de bàsquet, grups de cant, funcions teatrals, excursions, processons, etc.

Currículum

D'acord amb les memòries de pràctiques, a la majoria dels centres es treballaven les matèries següents: geografia, història sagrada, història d'Espanya, llengua castellana, gramàtica, cal·ligrafia, geometria, aritmètica, civismes i urbanitat, dibuix i ciències fisiconaturals. Cal fer ressaltar que trobam variacions entre les escoles, tant pel que fa a la nomenclatura de les assignatures com a la quantitat d'aquestes. La majoria d'entrevistats exposen que recorden unes assignatures més que altres, i en remarquen continguts específics com, per exemple, els temps verbals, els rius i les operacions aritmètiques.

D'altra banda, al contrari del que es presentava a les memòries de pràctiques, en què els normalistes relaten com les proeses dels revoltats contra la República eren presents en el dia a dia de les aules, la gran majoria dels testimonis (12 de 15) afirmen amb seguretat que els temes relacionades amb la Guerra Civil i els líders del bàndol nacional no es tractaven a l'escola. Jaume Casellas, en relació amb aquesta qüestió, assegura que al col·legi franciscà d'Artà «no es xerrava de política», així com Bernat Garcias també expressa que al Col·legi de Sant Bonaventura de Lluçmajor «mai vaig sentir propaganda cap a una banda ni cap a l'altra», i afirma que imperava un discurs neutral i que sols «hi havia una orientació religiosa, però només orientació». Més minoritàries són les mencions en relació amb el fervor patriòtic. Rafael Perera manifesta que al col·legi jesuïta de Palma «els mestres ens parlaven de l'*alzamiento nacional*, que havien defensat els valors d'Espanya i del cristianisme i que havien impedit l'entrada del marxisme». Joan Bagur també recorda que durant alguna passejada escolar se simulaven episodis bèl·lics de la Guerra Civil com, per exemple, el de l'alcàsser de Toledo, on ell, en una ocasió, assumí el paper del general Moscardó.

En contrast amb els escassos records en relació amb l'orientació patriòtica, molts exalumnes destaquen que els professors els parlaven reiteradament de temes religiosos, més concretament de les figures més importants de la congregació que regentava el col·legi. Alfredo Moll afirma que al col·legi salesià de Ciutadella, tot i no «haver sentit parlar de política», sí que recorda nombroses mencions a la

figura de sant Joan Bosco, i recalca que per als mestres «era el líder, un exemple». L'altre exalumne del mateix col·legi, per exemplificar el fervor que hi havia pels líders salesians, fa ressaltar que en l'assignatura de dibuix van fer diferents retrats tant de sant Joan Bosco com de Domingo Savio.

En referència a la qüestió lingüística, una gran part dels entrevistats destaca la flexibilitat envers aquest tema (14 de 15). Habitualment, el català s'utilitzava per parlar entre companys i, fins i tot, a vegades, amb els mestres sense que els infants fossin reprovats. En aquest sentit, Antoni Cifre esmenta que «sempre xerràvem en mallorquí, ara bé, tot ho escrivíem i ens ho ensenyaven en castellà». Només el testimoni oral del Col·legi de Monti-sion de Palma exposa un escenari totalment contrari al descrit per la resta d'entrevistats, en què es remarca que «ningú s'atrevia a parlar en mallorquí». A més, afegeix que, a causa d'això, actualment, quan es troba amb un excompany de classe, tot i tenir els dos com a llengua el català, «sempre xerrem en castellà».

Metodologia

Tal com descrivien una gran part dels practicants a les seves memòries, els entrevistats, unànimement, expressen que la metodologia de l'època es basava en la memorització i la repetició dels diferents continguts. Antoni Reynés, en referència a la metodologia del col·legi teatí de Pollença, manifesta que «les lliçons no s'havien d'explicar sinó aprendre-les de memòria, t'havies de gravar la informació aquí dins (s'assenyala el cap)». Així doncs, un gran nombre de testimonis orals, durant l'entrevista, van demostrar que encara eren capaços de recordar alguns continguts recitant textualment les definicions de conceptes que apareixien en les enciclopèdies escolars.

En aquest sentit, la totalitat dels entrevistats nega la presència d'elements propis de l'ensenyament actiu i intuïtiu, la qual cosa contrasta amb la informació que s'exposa en algunes de les memòries de pràctiques de l'època, en què s'arribava a afirmar que la pedagogia aplicada s'inspirava en pedagogs com Fröebel, Pestalozzi, Herbart o Maria Montessori. Rafael Perera, sobre l'ús del laboratori i la realització d'experiments o d'activitats de caràcter actiu, esmenta que «no formava part de la metodologia habitual, era una cosa secundària». En contrast, els concursos i les competicions són estratègies metodològiques molt presents en el record dels entrevistats (9 de 15), que servien com a mètode per comprovar si havien après la lliçó del dia anterior. Als col·legis del Sagrat Cor de Sóller i de Monti-sion de Palma, s'organitzaven certàmens en què s'enfrontaven dos equips permanents: Roma i Cartago. Miquel Colom remarca que aquest recurs metodològic «ajudava a aprendre molt, ja que despertava l'entusiasme de la major part de l'alumnat». Rafael Perera puntualitza que aquests certàmens es duïen a terme només «en els cursos inferiors» i que cadascun dels equips tenia la seva pròpia jerarquia. Altres testimonis orals esmenten que els professors aplicaven altres tècniques de memorització, com per exemple cantar alguns continguts presents a l'enciclopèdia escolar.

Les passejades escolars i les excursions també són recordades per la majoria dels entrevistats, tot i que la periodicitat d'aquestes activitats era diferent en funció del col·legi. D'una banda, alguns entrevistats (6 de 15), com ara Josep Lliteras, expressen que es feien sortides «quan als frares els anava bé, no cada setmana», mentre que d'altres (7 de 15), com l'exalumne Joan Bagur, comenten que cada dijous horabaixa «fèiem passeig» pel camp o per alguna platja del municipi. Alfredo Moll exposa que cal diferenciar entre excursions i passejades escolars, ja que diferien en la durada (més llargues les excursions) i en la periodicitat en què es feien (les passejades cada dijous i les excursions cada dos o tres mesos). Contradient la realitat descrita en les memòries de pràctiques, la majoria dels antics alumnes recorden que aquestes sortides només servien per caminar i fer joc lliure, i neguen que els docents les aprofitessin per explicar continguts relacionats amb les classes anteriors.

Disciplina

Pel que fa al comportament general de l'alumnat, tots els exalumnes, coincidint amb la visió dels practicants, destaquen que era molt bo, tot i que un gran nombre remarquen que sempre hi havia algun company que tenia un mal comportament reiterat i que, per tant, com explica Guillem Massanet, «destacava per damunt dels altres». Cal recalcar que just després d'afirmar que l'actitud de l'alumnat era correcta, sempre esmentaven els càstigs que s'aplicaven en cas de no obeir les directrius dels mestres. Així doncs, entrevistats com Antoni Reynés manifesten que la bona conducta «era per mor dels càstigs» i perquè, segons Bernat Garcias, «la por ens dominava».

Malgrat que els normalistes repeteixen en diferents ocasions que «los castigos corporales están desterrados» (Pedreño, 1940, p. 5) del seu col·legi i que «se procurará que cumplan su deber por amor y no por fuerza» (Amengual, 1940, p. 1), la majoria dels testimonis personals rememoren diferents anècdotes en què ells o altres companys van patir l'aplicació d'aquests correctius. La majoria expliquen que els càstigs més violents eren més presents en els primers cursos, en què eren habituals les pessigades i les clatellades. D'acord amb el relat dels testimonis orals, les famílies defensaven la utilització d'aquests càstigs. En aquest sentit, Guillem Massanet i Miquel Colom afirmen que, si els seus pares s'assabentaven que els havien colpejat, lluny de sentir llàstima per ells, els castigaven novament. Finalment, la resta de càstigs són recordats en segon lloc i amb més dificultats, i es remarquen les tasques suplementàries, l'escarni públic i estar dempeus o agenollat.

Pel que fa als reforços positius, un nombre significatiu de testimonis (8 de 15) afirmen que no en recorden. La majoria dels qui afirmen que els tenen presents esmenten l'elaboració mensual del quadre d'honor, l'ordre en què s'asseien a les aules, la publicació de treballs a la revista del col·legi i el lliurament de diplomes a l'acte de final de curs. S'ha de fer una menció especial al paper fonamental que tenia l'emulació i les distincions honorífiques al Col·legi de Montisíon de Palma.

Rafael Perera explica que els infants tenien un autèntic fervor per les insígnies que periòdicament lliuraven els mestres, així com per ascendir en la jerarquia que es construïa a partir d'aquestes. La revista del col·legi —tal com passava en altres escoles com la del Sagrat Cor de Sóller— es feia ressò constantment dels rànquings de cada un dels grups classe del centre, en què s'exposava la posició que ocupava cada infant i s'hi adjuntaven diverses fotografies en les quals els filllets exhibien les seves condecoracions: corones, medalles, bandes, etc. Així mateix, el testimoni de l'escola jesuïta destaca la cerimònia de final de curs, que se celebrava al Teatre Principal de Palma. En aquest acte, es comunicaven les classificacions definitives i es proclamava el «Príncep del Colegio», és a dir, l'alumne amb la millor trajectòria acadèmica. Cal destacar que, entre els assistents a aquest acte, s'hi trobaven diverses personalitats tant del món eclesiàstic com de l'àmbit polític, i això també succeïa a la cerimònia de final de curs que es duïa a terme en el col·legi salesià de Ciutadella.

CONCLUSIONS

Les dissimilituds detectades entre el relat dels antics alumnes i la informació exposada pels practicants, lluny de suposar un problema, esdevé una font d'informació molt valuosa. Una de les possibles raons que justificarien aquestes desavinences és que els aspirants a mestres, per tal de superar satisfactòriament les pràctiques, descrivien la realitat dels centres de la manera més coherent possible amb les teories pedagògiques que s'ensenyaven a l'Escola Normal on cursaven els estudis, les quals, per exemple, condemnaven l'aplicació dels correctius físics, malgrat que la societat del moment els veïés amb bons ulls i els utilitzés. Així mateix, les constants al·lusions a la innovació i a la utilització de mètodes de pedagogs com Pestalozzi o Herbart no reflecteixen com era la pràctica docent d'aquests centres sinó que consisteixen —tal com passava amb l'ocultació dels càstigs físics— en una estratègia dels normalistes per complir amb les exigències teòriques que un treball acadèmic com les memòries de pràctiques requeria. No obstant això, aquests documents continuen sent excel·lents testimonis per aproximar-nos a les pràctiques i a les idees pedagògiques que durant una època determinada eren acceptades i considerades «models», així com per conèixer els elements que conformaven la tradició pedagògica de les congregacions religioses que regentaven aquests centres.

D'altra banda, pel que fa al fervor patriòtic i l'exaltació del franquisme, tot i el que es podria pensar prèviament pel context històric i el relat dels practicants, els exalumnes ens descriuen un escenari complex i ric en matisos. D'acord amb els testimonis orals, les referències envers la qüestió eren minoritàries i de caràcter ornamental, si fem la comparació amb l'enaltiment d'altres elements identitaris vinculats a les congregacions religioses que regentaven aquests centres educatius. Així doncs, pareix com si durant els primers anys de la postguerra, a l'escola privada religiosa, el grau de penetració dels valors i les idees del flamant règim franquista no hagués estat ni tan immediat ni tan significatiu com sí que

succeí en els centres públics. L'espai reservat a l'adulació de cabdills carismàtics, la pràctica de litúrgies solemnes o l'exaltació de simbologia inspiradora ja estava ocupat des de molts d'anys abans en els col·legis religiosos, els quals ja adoctrinaven l'alumnat d'acord amb els seus fundadors, els seus sants, els seus rituals, el seu escut i el seu himne. Aquest exalçament perseverant dels valors, simbologia i líders de cada congregació es traduïa en la configuració d'una identitat col·lectiva i un sentiment de pertinença que amarava l'entorn formatiu i la comunitat educativa dels col·legis religiosos. Els beneficis derivats de l'aplicació d'aquesta estratègia se sintetitzaven en la creació del subjecte «nosaltres» (alumnes, exalumnes, professors i famílies), clau per a la generació del capital social que esdevenia un dels principals actius i reclams publicitaris del col·legi: xarxes de col·laboració, contactes i relacions profitoses per al futur. Així mateix, l'adhesió de l'alumnat i les seves famílies als principis vertebradors del col·legi fomentava la cohesió i l'homogeneïtzació de la comunitat educativa (cosmovisió compartida), la consolidació i l'augment de la clientela (noves matrícules provinents de germans petits, familiars propers, amistats, etc.), així com l'apuntament del futur immediat de la congregació mitjançant la captació de nous membres (novicis).

En definitiva, podem concloure que, malgrat les diferències detectades entre els diferents centres, no es pot negar el substrat comú que la totalitat dels col·legis religiosos compartien. La majoria d'aquests centres, d'acord amb el testimoni dels exalumnes, eren «més que una escola», ja que no sols es dedicaven a l'activitat escolar, sinó que també assumien una important activitat socioreligiosa i comercial. Així doncs, som davant un model interpretatiu que concep la vida quotidiana de l'escola privada religiosa com una confluència entres distintes estructures i dinàmiques educatives (formals, no formals i informals), les quals interaccionen i donen com a resultat un ecosistema formatiu que desborda el temps, l'espai i els actors d'un centre escolar entès des d'un vessant convencional.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Barceló, G.; Moll, S. i Sureda, B. (2017). «La escuela privada religiosa en Mallorca durante la postguerra. Cultura y práctica escolar». *History of Education & Children's Literature*, 12(2), 191-212.

Dávila, P. i Naya, L. M. (2008). «Las escuelas de los Hermanos de La Salle en Gipuzkoa. Evolución y tendencias en el alumnado y profesorado (1904-2006)». *Ikastaria*, 16, 271-315.

Halbwachs, M. (1968). *La mémoire collective*. París: Presses Universitaires de France.

Moll, S. i Comas, F. (2022). Corporate History or the Education Business. A Case-Study: Sant Francesc de Sales School, Menorca (1939-1945). *Paedagogica Historica*.

Plantiga, T. (1992). *How Memory Shapes Narratives: a Philosophical Essay on Redeeming the Past*. Michigan: The Edwin Mellen Press.

Ruiz, J. (1976). «El método histórico en la investigación histórica de la Educación». *Revista Española de Pedagogía*, 6, 449-475.

Tiana, A. (1994). «La escuela privada». A J. L. Guereña, J. Ruiz i A. Tiana (eds.), *Historia de la Educación en la España contemporánea. Diez años de investigación* (p. 117-139). Madrid: Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia.

Fonts documentals

Pedreño, S. (1940). Col·legi de La Salle de Palma. AHUIB.

Amengual, S. (1940). Col·legi de Sant Bonaventura de Lluçmajor. AHUIB.

Boletín Oficial del Estado del dia 8 de març de 1938, en el qual s'aprova el Decret de l'1 de març de 1938.

Fonts orals

A. Cifre, comunicació personal, 22 de març de 2017.

A. Moll, comunicació personal, 10 d'abril de 2017.

A. Reynés, comunicació personal, 22 de març de 2017.

A. Sansó, comunicació personal, 21 de febrer de 2017.

- B. Garcias, comunicació personal, 3 d'abril de 2017.
- B. Sansó, comunicació personal, 14 de febrer de 2017.
- F. Arbona, comunicació personal, 14 de març de 2017.
- G. Massanet, comunicació personal, 22 de març de 2017.
- G. Serra, comunicació personal, 6 de febrer de 2017.
- J. Bagur, comunicació personal, 22 de desembre de 2016.
- J. Casellas, comunicació personal, 6 de febrer de 2017.
- J. Lliteras, comunicació personal, 22 de març de 2017.
- M. Colom, comunicació personal, 14 de març de 2017.
- R. Perera, comunicació personal, 29 de març de 2017.
- S. Reynés, comunicació personal, 14 de març de 2017.